

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szíveségét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia“ füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhöz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar táborszak.

TIZENNYOLCZADIK ÉVFOLYAM.

Kerekes Zoltán
Kövár. 1992.

SZAMOSÚJVÁRT 1904.
TODORÁN ENDRE „AURORA“ KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

I. Főczikkek.

	Lap
<i>Egy jelen volt,</i>	Szongott Kristóf ünnepeltetése . . . 196.
<i>Faustinus,</i>	Mindenkiért (költemény) . . . 70.
<i>Fülöp Lajos,</i>	Gyertyaszentelő-Boldogasszony . . . 55.
<i>Dr. Gopcsa László,</i>	Kiss Ernő kiadatlan levele . . . 6.
"	Világosító-Szent-Gergely zászlója . . . 258.
<i>Ifj. Issekutz Gergely,</i>	Üzenet (költemény) . . . 158.
<i>Dr. Gróf Kuun Géza,</i>	A magyarországi örmények ethno- graphiájáról. . . . . 1.
<i>Harmath Domokos,</i>	A negyedik kiadott, üdvözlő levél írója 53.
<i>Herczeg Jenő,</i>	(Az „Ujság“ után), Szamosújvár és lakosai 49.
<i>Dr. Herrmann Antal,</i>	Az erdélyi örmények monographiája („Erdély“) . . . . . 168.
<i>Kritsa Klára,</i>	Szongott Kristófhöz (költemény) . . . 17.
"	Hit, remény és szeretet . . . . . 116.
<i>Kritsa Róza,</i>	Feltámadás ünnepe (Akrosticon) . . . 100.
<i>Dr. Mály István,</i>	Adakozzunk a Verzár-szoborra . . . 130.
<i>Merza Gy. (Araráti),</i>	Szongott Kristóf jubileuma (költemény) 3.
"	Három vándor (költemény) . . . . . 34.
"	A lembergi örmény kath. székes-egyház 80.
"	Az erdélyi örmények statisztikája . . . 101.
"	Mit vessünk a Verzár-szobor alapzatára? 115.
"	(Egy érd.) Oxendius. Költemény. (1655—1715.) . 133.
"	(Araráti), Magyar-örmény lelkész X. Pius pápánál 163.
"	(Araráti). Két mauzoleum (költemény) . . . . . 234.
"	József Ágost főherczeg kedvencz étele 235.
"	A hazai kereskedelem és az örménység 267.
"	A Nagy-Ararát megmászása . . . . . 292.
"	Iparüző örmények . . . . . 305.
"	(Araráti), Örmény muzeum. (Költemény). . . . . 360.
"	A kolozsvári örmény kiállítás első eredménye . . . . . 361.
<i>Mihályfy Imre,</i>	Az Ararát (költemény prózában) . . . 191.

	Lap.
<i>Petelei István,</i>	Egy gyűrű („Ifjú Erdély“) . . . . . 302.
<i>Sallak Róza,</i>	Ha meghalok... (költemény) . . . . . 171.
„	A megcsalt ifjú (költemény) . . . . . 221.
„	Egy ifjú örmény leány zárdába vonulása alkalmából . . . . . 291.
<i>Szongott Kristóf,</i>	Új-év és az amerikai örmények . . . . . 3.
„	Szörnyűségek Örményországban . . . . . 7.
„	Béke-kongresszus és az örmény kérdés . . . . . 17.
„	Üdvözlő levelek és nyilvános köszönet . . . . . 19.
„	Jakabffy Imre . . . . . 33.
„	A bölcsék látogatása (Három király napja) . . . . . 36.
„	Az örmények Magyarországon és máshol . . . . . 38.
„	A bécsi mechitharistáknál . . . . . 58.
„	Harmath Domokos . . . . . 65.
„	Egy meg nem tartott ígélet . . . . . 82.
„	Örmény lapszemle . . . . . 84, 125.
„	48-as orvosi jubileum . . . . . 97.
„	Az örmények története 107, 143, 251, 278, 306, ... 366.
„	Rákóczi Ferencz hamvai . . . . . 193.
„	A gyergyó-szent-miklósi örmény kath. templom . . . . . 226.
„	Egy meggyőző példa . . . . . 236.
„	A szászuni mészárlás . . . . . 247.
„	A perzsiai és indiai örmények . . . . . 263.
„	Hovhanniszeán Ábkár . . . . . 268.
„	Id. Issekutz Antal . . . . . 289.
„	Ismerd meg tenmagadat . . . . . 301.
„	Czetz János magyar honvédtábornok emlékezete . . . . . 322.
<i>Werner Gyula,</i>	Jókai („Magyar Nemzet“ után) . . . . . 165.
<i>Voith Antal,</i>	Szántuchd örmény hercegnő. Szomorú- játék öt felvonásban 71, 119, 149. 176, 214, ... 238.
<i>Epsilon,</i>	Az „Armenia“ . . . . . 15.
<i>Sz. K.</i>	Történeti elmevezések . . . . . 27.
„	Szabad kir. Erzsébetváros képviselőtes- tületének kegyuri joga és kötelmei . . . . . 21.
„	Nyilatkozatok „A magyarországi örmé- nyek ethnographiájá“-ról . . . . . 43.
„	Az írói érdem erkölcsi jutalma . . . . . 134.
„	Néptani közlemények . . . . . 137.
„	A kereskedelem hatása az iparra . . . . . 139.
„	A pápaválasztás hiteles története . . . . . 161.

	Lap.
" "	Érdekes adomány az E. K. E. Muzeu- mának („Erdély“) . . . . . 186.
" "	Erdély néprajza és Szongott Kristóf („Erdély“) . . . . . 188.
X.	Szongott Kristóf tanár nyugdíjba lépett Világosító-Szent-Gergely emlékezete . 171.
	Az örmény kereszténység eredete . . 218.
	A székely örményekről . . . . . 233.
	Dániel Márton országgyűlési képviselő Oroszországi örmények megrendszabá- lyozása . . . . . 250.
	Raoul Chelard a magyarországi örmé- nyekről . . . . . 260.
	Szép nők. Carmen Sylva véleménye . 270.
	Egy kereskedő tanácsai fiának („Buda- pesti Hírlap“) . . . . . 272.
	Örmény krónika . . . . . 297.
	A kereskedelem fontossága . . . . . 314.
	A vértanúk („Ellenzék“) . . . . . 362.
	Örmény kiállítás Kolozsvárt . . . . . 369.
	Örmény Múzeum Szamosújvárt . . . . 376.

II. Kisebb közlemények.

	Lap.		Lap.
A bécsi örmény érsek lá- togatása	317.	Lukács Antal jubileuma .	126.
A bulgáriai örmények lét- száma	29.	Merza Gyula	61.
A gáthoghigosz terve	253.	Mire képes egy önfelál- dozó katolikus püspök	93.
A kolozsvári lapok dr. Mály Istvánról	156.	Nemzetközi egyesület	93.
A pápai áldás egy írotollra	317.	Örmény küldöttség	284.
Árdzruni Gergely emléke- zete	284.	Örmények a parlament el- nöki székében	29.
Carlie-né menyekzői ünne- pélye	318.	Örmény nemzeti gyűlés	62.
Egy kitüntetett örmény kath. lelkész	223.	Örmény tisztviselők 1848- ban	156.
Feliratos kő	62.	Magyarok török földön	189.
Kivándorolt örményből mil- liomos	63.	Pier Kijjar (Quillard) Phi- lippopolban	284.
Levél a szerkesztőhöz	127.	Szongott Kristóf nyugdi- jaztatása	190.
Levél Kalkuttából	253.	Vármegyénk új alispánja	189.
		Világosító-Szent-Gergely napja	221.

III. Irodalom és művészet.

	Lap.		Lap.
A „Magyar Polgár“ az		Kitünő énekes	63.
„Armenia“-ról	30.	Magyar költők örmény	
A „Pánászér“ Szamos-		nyelven	285.
újjár városáról	318	Néprajzi társaság	255.
Bukaresti kirándulás	254.	Örmény egyházi zene	63.
Ecsmiádzin	127.	Örmény muzeum Párisban	95.
Egy becses könyvtár	286	Örmény műépítész	127.
Dr. Hermann Antal	93.	Szemle a ciliciai örmény	
Hollósy Simon mesterisko-		uralom felett	223.
lája	318.	Tudákos bírálat az örmény	
Irodalmi és szépművészeti		irodalomról	29.
szemle	191.	Új örmény könyvészet	224.

IV. Közgazdasági élet.

	Lap.		Lap.
A jó háziasszony	319.	Örmény kereskedők Port-	
A sarló nyomán	286.	Arthurban	191.
A sok vagyon nem szerez		Örmény küldöttség Bécs-	
örömet	159.	ben	159.
A vetés állása hazánkban	224.	Perzsiái örmények	127.
Az alkohol	30.	Szamosújjár kiviteli for-	
Hogyan állunk	255.	galma	30.
Követésreméltó példa	96.	Szarvasmarhatenyésztés	
Lehulló gyümölcs	287.	Erdélyben	30.
Magyarország kivitele	192.	Új, milliós magyar vállalat	63.

V. Mi újság az örmény világban?

	Lap.		Lap.
Abiszínia császára	192.	Az örmények sorsa	320.
A fenyegetett örmények	160.	Egy derék egyházi sze-	
A francia csillagászati		mély	32.
társaság	128.	Halálozások	288.
A konztantinápolyi ör-		Husz új iskola	32.
mény kath. patriarkha	192.	Ingyenes oktatás	128.
A manchesteri egyetem	64.	Járában	32.
A romániai örmény egy-		Jó tett	96.
házak	32.	Konzuli jelentések	319.
A szentpétervári egyetem		Letartóztatott püspök	160.
egyik tanára	160.	Márzuán városában	288.
A törökországi örmények	256.	Olcsó étkezőhely	128.
Az örmény kath. új pat-		Örményországi szomorú hi-	
riarkha	287.	rek	320.

	Lap.		Laz.
Örmények Abbessiniában	31.	Szerzetesrendek Ciliciában	96.
Örmények Egyiptomban	256.	Szép szokás	288.
Örmények mészárlása . .	224.	Szomorú hírek	256.
„Örményország barátai	128.	Új egyetemi tanár	160.
Roppant nagy hagyaték	96.		

VI. Képek.

Dr. gróf Kuun Géza 1, Jakabffy Imre 33, Harmath Domokos 65, Dr. Mály István 97, Verzereskul Oxendius örmény kath. püspök 129, X. Pius pápa 161, II. Rákóczi Ferencz 193, A gyermek-szent-miklósi örmény kath. templom 225, Világosító-Szent-Gergely zászlója 257, Kipgöl az Araráton 289, Czetz János magyar honvédtábornok 321 és 345, Dániel Márton 355. Összesen 13.

VII.

„Hazai Krónika“ és „Szamosújvári Híradó“ a boritékon összesen huszonnégy oldal.

Ábrahám Zachar (Szamosújvárt).
 Abrahámné Gámany Erzsé (Sz.-újvár).
 Dr. Akoncz Károly (Kolozsvár).
 Alexándé Kepri Anna (Szamosújvárt).
 Avedik Lukács (Eszsébétváros).
 † Azárián István (Konstantinápoly).
 Dr. Bányai Elemér (Szamosújvárt).
 Bányai Gratiána (Gerlai Sarolta Sz.-újv).
 Bárány János (Maros-Vásárhely).
 Bárány Lukács (Szamosújvárt).
 Id. báró Bornemissza Károly (Dés).
 † Czecc János (Buenos-Aires, Amerika).
 Cselingárián Jakab (Budapest).
 Csiky Lukács (Erzsébetváros).
 Dr. Csiky Viktor (Seprős).
 Csontos János (Budapest).
 Duha Dávid (Ujvidék).
 Dr. Erődi Béla (Budapest).
 Dr. Eszterházi Sándor (Kassa).
 Esztegár Berta (Kolozsvár).
 Esztegár Gergely (Szamosújvárt).
 Dr. Esztegár László (Budapest).
 Fáraó Simon (Csik-Szépvíz).
 Dr. Fehér Gerő (Gyulafehérvár).
 Felekiné Munkácsi Flóra (Budapest).
 Filep Gábor (Tasnád).
 Dr. Fogolyán Tivadar (Szamosújvár).
 Dr. Fogolyánné Bányai Blanka (Sz.-újv).
 Fülöp Lajos (Szamosújvár).
 Dr. Gajzágó Béla (Kolozsvár).
 Gajzágó Ferencz (Kolozsvár).
 † Gajzágó Manó (Budapest).
 † Gajzágó Salamon (Budapest).
 Gajzágóné Simay Irma (Kolozsvár).
 Dr. Gopcsa Jakab (Szamosújvár).
 † Gopcsa Joachim (Szamosújvár).
 Dr. Gopcsa László (Budapest).
 Govrik Gergely (Erzsébetváros).
 Görög Joachim (Gyergyó-Sz.-Miklós).
 Harmath Domokos (Torda).
 Harmath Ilona (Torda).
 Harmath Lujza (Moson).
 † Dr. Hánus János (Bécs).
 Dr. Herrmann Antal (Budapest).
 Hodoreán János (Szamosújvár).
 Hornyis Ferencz (Gattája).
 Horváth Árpád (Kolozsvárt).
 † Hóke Lajos (Kaposvár).
 Hummer Nándor (Budapest).
 Dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros).
 Jósa János (Szamosújvár).
 Jósa Jánosné Lesner Janka (Sz.-újvár).
 Kalocsay Alán (Budapest).
 Kapatán Márton (Szamosújvár).
 † Karátsonyi Károly (Szamosújvár).
 Dr. Kábelebó Ferencz (Maros-Vásárhely).
 Kiszely Károly (Besztercebánya).
 Kordin Mariska (Budapest).
 Gróf Kornis Viktor (Szent-Benedek).
 Koser Széver (Gyulafehérvár).
 Dr. Kosutány Tamás (Budapest).
 Kovács János (Kolozsvár).
 Kozma Döme (Dés).
 † Kozocsa Tivadar (Budapest).
 Kritsa Klára (Gyergyó-Szt.-Miklós).
 Kritsa Konrád (Gyergyó-Szt.-Miklós).
 Kritsa Péter (Gyergyó-Szt.-Miklós).
 Kritsa Róza (Gyergyó-Szt.-Miklós).

Gróf Kuun Géza (Maros-Némethi).
 Dr. László Márton (Szamosújvár).
 † Lukács Béla (Budapest).
 Lunkai (Szamosújvár).
 † Markovics Jakab (Erzsébetváros).
 Máli István (Dés).
 Dr. Máli István (Kolozsvár).
 † Márton Dávid (Lugos).
 Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár).
 Mártonfi Márton (Budapest).
 Merza Gyula (Kolozsvár).
 Mihályfi Imre (Szamosújvár).
 Dr. Moldován Gergely (Kolozsvár).
 Molnár Aladár (Budapest).
 † Dr. Molnár Antal (Budapest).
 Moszgfóán Chácsádur (Bukarest).
 † Murádin János (Arad).
 † Novák Antal (Szamosújvár).
 Dr. Nuricsán József (Magyar-Óvár).
 Oncs József (Nagy-Iklód).
 Orel Máthé (Gyergyó-Szt.-Miklós).
 Ornstein József (Szamosújvár).
 Papp Bogdán (Szamosújvár).
 Papp Gusztáv (Szamosújvár).
 Papp Mózes (Arad).
 Pappné Kerekes Emilia (Szamosújvár).
 Páll Bogdán (Szamosújvár).
 Dr. Patrubbyán Lukács (Budapest).
 † Placsintár Dávid (Szamosújvár).
 Dr. Réthy László (Budapest).
 Rónai Aróss Lajos (Budapest).
 Rudnyánszky Gyula (Szeged).
 Ruzs János (Szamosújvár).
 Sallak Roza (Nagy-Ényed).
 † Dr. Salzbauer János (Kolozsvár).
 Sándor József (Kolozsvár).
 Simai Gergely (Szamosújvár).
 Dr. Simay Gyula (Budapest).
 Dr. Simay János (Szamosújvár).
 Dr. Szamosi János (Kolozsvár).
 † Dr. Szilágyi Sándor (Budapest).
 Szongott Kristóf (Szamosújvár).
 Szongott Margit (Kolozsvár).
 Gróf Teleky Sándor (Budapest).
 Dr. Temesváry János (Szamosújvár).
 Téglás Gábor (Déva).
 Dr. Tódor József (Gyulafehérvár).
 Dr. Torma Miklós (Dés).
 † Dr. Torma Zsófia (Szászváros).
 † Dr. Téli Iván (Budapest).
 † Törös Tivadar (Budapest).
 Dr. Turcsáné Placsintár Gizella (Kolozsv).
 Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
 Turcsa Mihály (Szamosújvár).
 Tutsek Anna (Budapest).
 † Vadnai Károly (Budapest).
 Vajna Károly (Budapest).
 Vajnané Stock Leopoldin (Budapest).
 Dr. Vámbéri Armin (Budapest).
 Vásárhelyi Boldizsár (Dés).
 † Veszély Károly (Borbánd).
 Vikár Béla (Budapest).
 † Voith Antal (Bécs).
 † Voith Miklós (Szamosújvár).
 Dr. Whislocki Henrik (Budapest).
 Dr. Whislockiné Dörfler F. Anna (Bpces!).

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÉNAK ELNÖKE —
„A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJÁ“RÓL.

Előbb egy elódázhatlan, tartozó kötelességet teljesítek és csak azután adom közre azt a fölötte becses nyilatkozatot, melyet a nagytudományú, hírneves, tekintélyes

Gróf Kuun Géza.

író: dr. gróf Kuun Géza ur Ö Nagyméltósága írni kegyeskedett legújabb műveéről. Eddig is nem jutalomért dolgoztam (különben is jól ismerjük irodalmi viszonyainkat: ha a szerző tudományos munkát ad ki saját költségén, úgy még a nyomtatási költség sem térül meg!), mégis — megvallom nyíltan — jól estek lelkennek azok az elismerő szavak, melyekben a valódi szaktudós által nyújtott jutalmat látok nemcsak, de sőt

búzdító ösztönzést is a további munkásságra. Azért, midőn hálás köszönetet mondok Nagyméltóságodnak azért a megtisztelő figyelemért, melyben az „Armenia“-t megindítása óta részesítette; azokért a nagybecsű dolgozataiért, melyekkel folyóiratom színvonalát emelte; azért a megbecsülhetlen érdeklődésért, melylyel szerény munkásságomat kísérte, — egyúttal kérem a Gondviselést, hogy nyújtsa Nagyméltóságodnak drága életét, melyre édes hazánknak még nagy szüksége van, hosszúra. Tartsa meg a jó Isten hazánk dízét, büszkességét, kit a külföld

irigyel tőlünk, ép erőben és egészségben még sokáig, hogy még sok, igen sok nélkülözhetlen szolgálatot tehessen édes hazánknak. — Most átadjuk a szót a maradandó becsü levélnek. (Szerk.)

Maros-Németi, 1903. decz. 7-dikén.

Igen tisztelt Tanár úr!

„Szamosújvár szabad kir. város Monographiája“ IV-dik kötetének szives megküldését hálásan köszönöm. Ez a kötet, mely a magyarországi örmények ethnographiájával behatóan foglalkozik, felettébb becses könyv, mely sokféle, igen gazdag ethnographiai anyagot foglal magában, a modern népisme igényeinek teljesen megfelelőleg feldolgozva, kiváló tekintettel az örmény-magyar vonatkozásokra, melyek gazdag forrásait képezik azon újabb keletü szokásoknak, a melyek a nagymérvü assimilationnak erős kötelékét szorosabbra fűzik. Az ilyen ethnographiai tanulmány. és a nyelv ismerete azon leghatásosabb eszköz, melylyel valamely népnek psychéje megismerhető lesz; mert a népszellem az ilyenekben nyilatkozik meg a legközvetlenebbül és a legtisztábban, mindennemü alkotásai fokozatain, úgy a fogalmak alakulására s történetére nézt, mint a gondolatmenetet s az illető nép kedélyvilágát illetőleg. Ezeken kívül tisztelt tanár úr ezen könyvének egyik fő érdeme azon nyomok megvilágítása, melyeket a régi cultusok és intézmények a nép lelkületében és szokásaiban hagytak, így p. o. azok az adatok, melyek a Mithra-cultus maradványait tárják fel az örmény nép jelenkorában, jelesen a keleti tartományokban.

Az örmény ethnoszszal foglalkozók ebben a könyvben tanulmányaikra vonatkozólag kitünő segédeszközök birtokába jutnak s a tisztelt szerző úr nagy megelégedéssel tekinthet az eredményekre, melyeket ezen a téren már eddig elért s azon igen tág látásvlatra, melyet könyvével, az örmény ethnographiával foglalkozóknak megnyitott.

Teljes tisztelettel

DR. GRÓF KUUN GÉZA.

SZONGOTT KRISTÓF JUBILEUMA.

1

Negyven éve tanárkodik
Nagy szerényen, csendben . .
Tán sohse volt szabadságon,
S megöszült a „rendben“.

2

Helyettesít minden szakmát,
Klasszikust, realist;
S lelke mélyén megörzött sok
Szépet, ideálist.

3

Levéltári foliánsok
Porlepte honából
Egész kincstárt hordott össze:
Fényt a félhomályból.

4

S mert buzgalma, izzó szive
Folyton üzi, hajtja . . .
Igy ért közel husz éves kort
Szellemi magzatja:

5

ARMÉNIA! im' ez a tér,
Hol lelke megiffjul,
Itt emelt ő ércz-oszlopot
Magának papirbul.

6

Lángbetűkkel szántva rája
Hon- s fajszeretetet,
Itt szerzett az örmény névnek
Hirt és tiszteletet.

7

Légy üdvöz! és nézz boldogan
Vissza a szép múltra,
Hová most az emlékezet
Hív diadalutra.

8

S munkatársid nevében, hogy
Lantom ma megszólal:
Óhajtom, hogy irj még soká
Arany szivvel-tollal!

Araráti.

ÚJ-ÉV ÉS AZ ÁMERIKAI ÖRMÉNYEK.

A hagyományos szabadalom megengedi valamint az
őszebe csavarodott aggnak, úgy a szerkesztőnek (még ha
ez utóbbinak hajzata nem is fehér), hogy az év egyik
vagy másik napján, melyeknek jelentősége az élet mély
kérdéseit és maradandó dolgait juttatja eszünkbe, — taná-
csot osztogassunk.

Mivel én is szerkesztő vagyok — mondja a „Gocsh-
nág¹⁾ szerkesztője, — élek is ezen jogommal.

¹⁾ „Gocshnág“ (Hirnök) képes örmény hetilap; megjelenik
Bostonban (Ámerika).

Beléptünk az újévbe. Az ó-év próbatét, siker, sikertelenség, szomorúság és boldogság közt telt el. A múlt év közülünk némelyekre nézve a munka időszaka volt, másoknak ellenben sok változást hozott. Ezeket a változtatásokat némelyek szívesen fogadták, másoknak azok keserű kétségbeesést okoztak. Mint munkaidő az 1903. év reánk nézve örökké eltűnt, nekünk csak termékét és emlékét hagyta. A múlt tanulságait tehát mélyen szívéinkbe vésvé, kötelességünk az új-év emlékiratát gonddal és figyelemmel elkezdni.

Azért jóakarató figyelmeztetésem tanácsul szolgáljanak azoknak, kik azt ohajtják, hogy az 1904. év reájuk nézve sikeres legyen.

Előbb egyikét szót szólunk a mi gyermekeinkhez, kik derült arcaikkal fényledeznek házainkban.

Gyermekek! gondoljátok meg azt, hogy ti szerencsésebbek vagytok, mint szenvedő szüleitek, kik titeket ide hoztak: de boldogabbak vagytok azon sok ezer gyermeknél is, kik otthon Örményországban maradtak. Ti szabad országban nőttek fel, ti itt jó iskolákban jártak és megszerezhetitek a boldogulás minden feltételét. Emlékezzetek meg ezen áldásokról és köszönjétek meg azokat először Istennek, azután szüleiteknek, kik szeretetből irántatok fáradoznak és áldozatot hoznak érteteket. Ti jól öltözködtek és úgy mint a többi amerikai gyermekek angolul is beszéltek. De ez a körülmény titeket el ne büszkítsen. Ne szégyeljétek magatokat szüleitektől azért, hogy ezek hibátlanul nem tudnak angolul beszélni, hanem inkább nézzétek azoknak hajszálaikat, melyek azon idő alatt, míg titeket védelmeztek és ezen szabad földre hoztak, őszültek meg és tekintétek azokat a kezeket, melyek kinos munka között puhaságukat elveszítve megkérgesedtek. Mindezekért szeressétek szüleiteket. Mutassátok nekik, hogy szeretitek őket. Az amerikaiak tisztelik és szeretik azokat a gyermekeket, kik becsülik szüleiket. Az egész világ előtt becsüljétek az apát és anyát és a világ is meg fog becsülni titeket. Még egy szót: ne feledkezzetek meg hazátokról. Adósai vagytok neki s alkalom adtán meg kell azt fizetnetek. Mint amerikai polgároknak bármily nagy

legyen is hasznatok, mégis emlékezzetek meg atyáitok földjéről.*

Fiatal asszonyok! Más körülmények között, ha arra intenétek, hogy nemzetünk szép nemének kiváló példányképeit kövessétek hiven, eleget mondottam volna. Azonban nehogy a titeket környező élet csillogó fénye, disze megzavarja szándékotokat, — azt akarom emléketekbe hozni, hogy nemzetünket mindenha a leányok élettisztasága és jelentős ereje miatt dicsérték... Hívek legyetek tehát az előbb említett példányokhoz. Ugy éljetez, hogy öröklött ékességeitek fényét mi se homályosítsa meg. Még van egy szavunk. Vigyázzatok egészségtekre! Ne kövessétek ezen föld egészségrontó, esztelen szokását és soha se feledjétek el, hogy az orvosság az egészséget nem állítja helyre. A nektek kellő dolgok: jó étel, rendes testmozgás, könnyű ruházat, bőséges hideg víz és tiszta levegő.

Kereskedők! azt mondják, hogy Amerika a segítő alkalmak hazája. De ezen alkalmak — úgy mint az eső — valamint a jókra, úgy a gonoszokra egyenlően szállnak le. Más szóval ezen a földön (Amerika), legyen az ember jó vagy rossz, boldogulhat a kereskedés után. A választás az ember kezébe van letéve. Elfogadjuk azt, hogy a tisztességtelen kereskedés követésének kísértése hatalmas. Könnyű másoknak tetteit tényezni különösen, midőn azokból mi reánk haszon hárul, vagy legalább úgy tűnik fel az előttünk. Az Egyesült-Államokban élő kereskedőink jó hírnévnek örvendenek ugyan, de azért mindig szükség van a figyelmeztetésre. Ime tehát néhány szabály. Ne igyekezzetek nagyon hamar meggazdagodni. Következőleg tartozkodjatok bármilyen nyereségtől. Soha se csaljatok. Igéreteiteket tartsátok meg. Biztosíték nélkül pénzt ne adjatok kölcsön. Féljetez az adósságtól. A kereskedelmi világban háromféle ember van. Az első osztályt alkotják azok, kiknek nincs lelkiismeretük; a másodikhoz azok tartoznak, kik színleges lelkiismerettel bírnak. Az ilyen alkal.

*) Bár követnék ezt a jó tanácsot azon magyar hazánkfiai is, kik innen Magyarországról mentek ki — Amerikába! Szerk.

mazkodik a körülményekhez. A harmadik osztályhoz tartozó embereknek valódi lelkiismeretök van. Ezeknek lelkiismerete őszintén szól. Az ilyen lelkiismeretnek tulajdonos ura várja, hogy hallja meg annak szavát s mindig teljesíti is annak parancsait. Azért összes kereskedőinket kérve kérem, hogy napi teendőik közben várakozzanak, míg igazi lelkiismeretök megszólal és akkor kövessék ennek szavát — feltétlenül. Végre is ez a rendszer meghozza — jó sikeireit és midőn csak a név maradt meg, ez a név a szenttelen hír szépségével fog tündökölni.

Utoljára még hozzátok intézek egy-két szót szülők! Egy kötelességetekre figyelmeztetek titeket. Ne azon legyetek, hogy gyermekeitek és a romlott világ között válaszfalat emeljete, hanem tanítsátok meg őket azon módra, hogy miképen küzdjenek a gonosz ellen. Kedveltestétek meg velök a jóságnak, az erénynek izét; mert ezekben igen nagy erkölcsi erő rejlik; mondjátok meg nekik azt, hogy a vétéknek következményei mily rettenetesek és veszélyesek.

Szilárdul hiszszük, hogy ha az újév alkalmából nyújtott ezen őszinte tanácsaink hív követőkre találnak, nekünk, mint telepnek, megmérhetetlen áldást fognak hozni.

(Örményből).

SZONGOTT KRISTÓF.

KISS ERNŐ KIADATLAN LEVELE. *)

Kedves Rózsikám!

A mennyire örültem kedves levelednek, épp oly kellemetlen volt hallanom, hogy Guszti**) ezüstje és

*) A halhatatlan nevű aradi vértanú ezt a levelet leányához, ki később Bobor Györgyhez ment férjhez, Kiss Rózához írta. Ezt az érdekes levelet dr. Farkas Géza, miniszt. s. fogalmazó, ki Kiss Ernőnek anyai ágon dédunokája, adta át közlés végett. G. L.

**) Guszti = Kiss Augusta, Kiss Ernő leánya. G. L.

menyasszonyi ruhája még nem érkezett meg, holott tanácsoltam, sőt meghagytam neked, hogy azonnal küld — és mégsem történt meg és ezáltal elromlott az én kedves Gusztim öröme. — A legnagyobb sajnálattal értesültem kedves nővérem rosszulletéről, ennek az angyali jó asszonynak csak ne essék valami baja. — Nagyon örülök Dánielné öngasága első levelének és számlálom a napokat, mikor érkezhetnék ez meg? Adja Isten, hogy igen szerencsés és megelégedett legyen? csókold meg helyettem 10.000,000000-szer. Most már csak az van hátra, hogy az én kicsikémet is jól ellátva tudjam; akkor legforróbb kívánságaim is meg lesznek koronázva. Huberth, a ki itt nagyon jól mulat, mind-mindenkit csókoltat és üdvözöltet.

A Guszti esküvője napján itt nagy templomi szer-tartást tartattam, misére mentem, 10 fl. C. P.-t adtam a templomi pénztárba, azután az összes tiszték nálam ebédelték és sok pohár pezsgőt üritettünk a két menyasszony *) egészségére. Este bálba kocsiztunk a szomszéd Szikló fürdőbe, sokat táncoltam és a bál után puncsot adtam a tisztéknek, a mikor megint a két menyasszony egészségére ittunk. — Isten veled; szívélyesen csókollak és vagyok örökké szívből szerető atyád Ernest.

E. 4/8. **)

Közli: DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

SZÖRNYŰSÉGEK ÖRMÉNYORSZÁGBAN. (***)

Örményországból — mondja a „Reichpost“ — ezeket írják nekünk:

Nem kevés az, mit Bécs lakossága megtudott az ázsiai szerencsétlen örmények szenvedéseiről és üldöztetéséről;

*) Az egyik menyasszony Kiss Augustta, a ki Dániel János alispánhoz ment férjhez; a másik menyasszony Fedrigoni Lujza, a ki ugyanazon a napon Rónay Móricz torontálmegyei főispánhoz ment férjhez. G. L.

**) A levél kelt 1842-ben Jaworowban. Az E = Eiusdem Anni. G. L.

***) L. a bécsi „Reichspost“-ban (1896. jan. 18, 19. szám) „Die armenischen Greuel“ cím alatt megjelent cikkelyt.

mégis a keresztény kötelességének tartom ezen rokonszenves, üldözött nemzet érdekében és a helyzet felvilágosítása szempontjából, azokhoz még egyetmást hozzáadni.

Az örmények, mint tudva van, az indogerman törzshez tartoznak; ők leginkább az örmény felföldön és a kisázsiai városokban laknak; habár minden világrészben megtaláljuk képviselőiket, kik részint kereskedés végett, de különösen a folytonos üldözés miatt szoródtak el a távol fekvő vidékekre. Így van pl. az osztrák-magyar monárkhiának is több ezer örmény alattvalója, kik a kormánynak sok és nagy szolgálatakat tettek. Ez a munkás és békés nép már igen korán áttért a kereszténységre; egyrészt mindjárt Krisztus mennybemenetele után Tádédé (és Bertalan. Szerk.) apostol térítette, később a IV. században az egész nemzetet Világosító-Szt-Gergely. Ez a nép hű maradt a jelenkorig keresztény vallásához annyira, hogy az első hősi vallásháborút is a pogány perzsák ellen, kik azt a bálványok imáadására akarták kényszeríteni, a vitéz, szent Vártán hadvezér vezetése alatt 451-ben ez a nép vezette. És mivel vallását tekintette legdrágább kincsnek, több mint tizenöt századon keresztül ellentállást tanusított a szakadatlan és iszonyú üldözésekkel szemben a nélkül, hogy meggyőzetett volna. Szívszaggató a keresztény Örményország üldözéseiről irt történelmének elolvasása. Az első üldözők a perzsák voltak; azután jöttek az arabok, kik tüzzel-vassal akarták a mohamedanizmust bevezetni. Később a kegyetlen mongol: Lenk-Timur szorongatta Örményországot vad csordáival, melyek az egész országot vérrel veresre festették. Végre a törökök hódították meg az országot, kik még mai napság is kezökben tartják a hatalmat. Mindezek a csapások a középkorban történtek, midőn Európa, melynek számos keresztes-hadjárata balúl ütött ki*, — nem volt olyan erős.

Azt lehetett hinni, hogy ez a keresztény, indogermán nép, miután oly sok századon át kegyetlenül üldöztetett és lekaszabolgatott, legalább ezen (XIX) században csen-

*) A ciliciai örmény királyság volt az egyetlen keresztény állam, mely az európaiakat a keresztes-hadjáratok tartama alatt — segítézte.

desen fog élni és így európai testvéreinek műveltségéből részt vehet, melyhez nagy hajlama is van. De nem, ez neki meg nem engedtetett; mert a török, a ki — ha európai civilizációról van szó, tekintetbe se jöhet — a nagy előhaladást, mit tehetséges örmény alattvalói tettek, irigyletes nehezteléssel tekintette, mivel ezek geávr-ok.)* A berlini kongresszus óta (1878 év), melyben a nomád kurdtörzsektől fenyegetett örményeknek európai segély ígértetett, a jelenlegi szultán: Ábdul-Hámid trónralépte óta az üldözések az örmények rendszeres kiirtásává változtak át. E végre fegyverezte fel a török kormány a vad kurdtörzseket; ezekből alakultak az úgynevezett „hámidie“-csapatok is. Ezek követték el a XIX. század végén a leg-erősebb üldözést. Oh a gonosz ántiszemíták nincsenek megelégedve egy ilyen századdal, melyben a szabadság, a vagyon- és életbiztonság csak üres szavak!

Törökországban ez a szó „Örményország“ ki van törölve a térképekről és senki sem mondhatja ki azt — büntetlenül; régi Örményország egyházi és politikai történelmét tanulmányozni — tilos. Számátalan sok szó, mint pl. hazaszeretet, szabadság, előhaladás, letétel (a trónból) stb. a szótárakból ki van vakarva. Mindaz, a mi Törökországban nyomul: hírlapok tudományos művek, tankönyvek stb. a nevetségig buta bírálat (censura) alá van vetve. Franciaország elnöke Carnot nem „gyilkoltatott meg,“ hanem „meghalt“! Stambuloff-ot a „szél érte“! Brasília nem vált új „köztársaság“-gá, oh nem, hanem „császárság“! Még az örmény szent hadvezéreket és királyokat is ki kell hagyni a naptárból: Vártán, Váhán, Tiridátes stb. mind ki vannak tiltva; azért a török-örmények inkább nem adnak ki naptárt, hogysem kihagyják kedvelt szentjeiket. Még sok más megfoghatatlan nehézségeket gördítenek az örmények előhaladása elébe; azonban ezeknek elmondása sok időt venne igénybe!

Mivel a kormány látta, hogy ez az eszes nép, az akadályok daczára is óriási előhaladást tesz, és az ostoba

---

*) Geávr perzsa szó: hitetlen; az arab ezen fogalom kifejezésére a kheáfir (hitetlenek) szót, melynek egyes-száma khuffár, használja. V. ö. a magyar kufár és az arab khuffár szót!

mohamedán népet felülmulja, ezereként meg ezereként kezdette öldösní. Előbb a nomad kurdokat használta fel, kiket ezen irtozatos czélra elébb már fel is fegyverzett. Ezeket a mészárlásokat Európa előtt eltitkolták. Azon időnek magánlevelei tele vannak a kegyetlenség tettheinek szívszagató elbeszéléseivel. Azonban csak a Szászunban történt szomorú esetek fordították Európa figyelmét oda; de ekkor már telve voltak a börtönök ártatlan örményekkel, kik leirhatlan kegyetlenségeket szenvedtek és nyomorultan elsenyvedtek vagy megzsinegeltettek. A semmis ürügy alatt elfogottak száma 40000-re (negyvenezer) rug és Európa mit se tudott (?) erről, vagy jobban mondva, mit sem akart erről tudni. A szászuni kegyetlen mészárlás után — a hol több mint 10.000 keresztény örmény: férfiak, nők, gyermekek embertelen, természetellenes baromkodásoknak (Bestialitäten) estek áldozatul, — az angol lapok voltak az elsők,* melyek a hatalmakat felszólították, hogy mentsek meg ezt a nyomorultan összeroskadt népet.

A török részről megvesztegetett zsidósajtó elébb mindent tagadott és az angol lapokat hazugsággal vádolta. De később a szomorú esetek részenként ismeretesekké lettek: ismét szönyegre került a keleti kérdés, az a kérdés, mely elől Európa szívesen kitért volna, mert egy kegyetlenül üldözött nép fájdalomkiáltásaira süket akart maradni. . . . Jól tudjuk, hogy három hatalmasság: Angolország, Francia-

---

*) A londoni „Daily News“ világlap helyszíni derék tudósítója: Fitz-Gerald, ki ötször járt Arménia-ban, s ki mint szemtanú teljesen megbízható leveleivel először értesítette Európát a nagyon szomorú, irtozatos török-örményországi eseményekről, — meglátogatta lapunk szerkesztőjét itt Szamosújvárt személyesen. A szerkesztőnél is volt szállva. A kiváló vendég, ki látogatásával nemcsak Szongottot tisztelte meg, de városunkat is dicsőítette — tiszteletére a polgárság igen fényes, ünnepélyes vacsorát (bankett) rendezett. Vacsora alatt népszerű, eszes esperes-plebánosunk köszöntötte fel a ritka vendéget — francziául, mire Fitz-Gerald válaszul a város felvirágzásáért üritett poharat. Szép ünnepélyünkből részt vett Erzsébetváros érdemes országgyűlési képviselője: dr. Issekutz Viktor is, ki az ünnepély folyama alatt többször beszélt. Mindenik pohárköszöntése az elköszöntés (toast) remekei voltak. Polgárságunk ékes-szólásáért nagyon megszerette. Szerk.

ország és Oroszország lépést tettek a Portánál és köve-
telték, hogy a berlini kongresszus ígerte reformok vezet-
tessenek be, de fájdalom! itt is a ravasz orosz politika
győzött.

Nemsokára azután azt tapasztaltuk, hogy az állítólagos
reformok nem egyebek, mint komédia; mert erre mindjárt
el is kezdődtek Örményországban — a mézárások. Most
egész Örményország senyed a török rajoskodás *) hal-
latlan kegyetlenségei alatt. A táviratok naponként hoznak
tudósítást új, ismételt mézárásokról és zsványkodásról.
Az üldözöttek magánleveleit könyhullatás nélkül nem lehet
elolvasni. Olyan kegyetlenséget és ördögi kínzást visznek
véghez Török-Örményországban, hogy a mívelt Európa el
sem hiszi azokat; mert fogalma sincs arról, a mit a vad
mohamedán rajoskodás kitalálhat. Némelyeket iszonyú
kinok közt, melyeket leírni képtelenek vagyunk, götrik;
másokról élve huzzák le a bőrt, azután a rángatag testet
meggyújtják petroliummal; asszonyokat, leányokat előbb
meggyaláznak, azután agyonütik. Általában dühöng a török
kegyetlenség a nő ellen: még a meg nem született gyer-
mekeket sem kiméli. A kis gyermekeket a levegőbe dobják
és azután szuronyhegyekkel fogják fel azokat stb.¹⁾ Az egész

---

*) Fanatismus: ábránd, hit-ábránd, vakbuzgóság, hitdüh,
vallásdüh.

¹⁾ Ismerjük a külföldi sajtó ide vágó közleményeit, végig
olvastuk az örmény lapok nem túlozó cikkeit is; sőt, hogy tiszta
képet alkossunk magunknak, beszéltünk néhány elmenekült ázsiai
örménynyel; de a börtöni életet és a bebörtönzöttek kínjait,
szenvédéseit senki sem tudta oly hiven előadni, mint Mozián Jakab,
ki a bitliszi börtönből menekült ki Sándor szerb király drágo-
mánjának, ki Moziánnak rokona volt, közbenjárására. Mozián tanárt,
mivel hazafias költeményeket találtak nála, több évi börtönre ítélték.
Két évet már ki is állott, midőn a mondott befolyásos egyén kéré-
sére, ki személyesen beszélt Stambulban a szultánnal, a börtön
ajtói megnyitlak előtte. Egyenesen Európába jött. Nálam egy héttig
volt. Ég felé meredeztek hajszálaim, midőn a börtöni életéről beszélt.
Ő maga 10—10 kilos vasat hordott külön-külön mindkét lábán,
azonkívül jobblábához volt lánczolva balkeze. „Ha a bajuszát, vagy
szakálát huzzák ki — mondotta Mozián — csomoként az embernek,
ez még tűrhető fájdalom volt ahhoz képest, mit kiállott a politikai
fogoly akkor, midőn a börtönőr néhány felfegyverzett katona kísé-

mivelt Európa tanúja ezen szomorú eseteknek, a melyeket képviselőik is valóknak bizonyítanak; csak az a fájdalom, hogy senki sem törődik ezekkel és a török kormány ember-telen szerepét akadálytalanul tovább folytatja.

Csak a három utolsó hónapban lemeszárolt keresztények száma — szertelen. A leghitelesebb adatok szerint eddig már több mint 50.000 (ötvenezer) örményt öltek meg és ez a szám hivatalosan is megerősített. És ez a szertelen szám napról-napra még növekedik. Azt kell, hogy higgye az ember, hogy ezen meszárlásoknál az előjáróság is közreműködik, mert az európai telepek megkimélve maradnak, nehogy a kormánynak ezek miatt kellemetlensége legyen. Így pl. Trapezuntban, Erzerumban és más vidékeken is az idegen alattvalók házai elejébe örök állítottak . . . és így a bekövetkezett meszárlások alatt megkimélve maradtak.

Mindazok, kik ezen meszárlások elől elmenekülhettek, a leginségesebb és legnyomorúságosabb helyzetben vannak; mert mindenökből kirabolták, házaikat felgyújtották és a raktárakat szétduzták. Ezrenként menekültek a hegyek közé, hol a zordon tél és az éhség miatt bizonyára elvesztek. Így olvassuk egy Áráb-gir-ből kelt iratból azt (ezen város 5000 házából csak 300 maradt meg, a többi mind porrá égett), hogy a megszabadult lakosság, mely a hegyek között talált menedéket, három hétig fűnemű növénynyel és falevelekkel tartogatta életét. Ma a szép ország: Armenia telve van romokkal, holnap már egészen pusztá lesz és a török kormány majd dicsekedhetik Európa előtt, hogy a kívánt reformokat olyan mértékben fogatosította, hogy örmény kérdés többé nem is létezhetik, mert Örményországban többé örmény nép nincs is.

Ez a szomorú kinézés egészen megfelel a történet dolgoknak; mert nem vetett senki, mivel ezt nem tehetné senki; a kevés téli eleséget pedig vagy elrabolták vagy megsemmisítették. Ezerenként vannak a holttestek nyílt téren elszórva. Erre irtózatossághozó és halálhozó beteg-

---

retében nyitott szobánkba, mely rosszabb volt bármely közönséges istállónál és ok nélkül levetkezett minket és testünk legérzékenyebb részzeit kezdték izzó vassal — égetni. . .” Szerk.

ségek fognak következni, hogy a még megmaradt szegény lakosságot is elragadják. Különbön gondoskodott a kormány az ő tervszerű kiirtási eljárásával arról is, hogy az élő örmények maguktól haljanak el. Mert pl. a török posta nem fogad el többé Örményországba szóló pénzeslevelet vagy postautalványt, hogy így a szerencsétlenek minden nyújtandó segélytől is essenek el. Sőt annyira megy a török kormány, hogy a kirabolt és leöldöklött városokból nap nap után számos táviratot küldet, a melyekben hálát mondanak az örmények a török kormánynak (?) és állítják, hogy ők a legteljesebb csendességben és legnagyobb jólétben vannak és hogy az előfordult kis (!) rendetlenségeket is némely örmény lázítónak lehet tulajdonítani. Mindezeket a táviratokat, melyeknek az a céljuk, hogy Európa szemébe port hintsenek, a török hatóságok gyártották, az aláírásokat pedig a halálbüntetés fenyegetésével csikarták ki.

Ad talán Európa hitelt ezen hamis táviratoknak? Szívesen fogadnám; azonban az európai hatalmasságok közömbös magatartása ezen szomorú esetekkel szemben engemet a kérdés igenlésére késztet. Az európai hatalmaságok nemcsak tudják mindezt, de sőt tanúi is ezen borzadálygerjesztő eseményeknek; különben miért eveztek be a második állomáshajók, hosszas megtagadás után, a Dardanellákon át? A mint ezt tényleg meg is mutatták; a cél nem volt egyéb, mint bebizonyítani ezeket a szomorú eseteket. Sőt mi hallunk az európai nagyhatalmak követéinek egy igen humanus tetteről is hírt; azt mondják, hogy a leölt örmények hosszú névsorának elkészítésével vannak elfoglalva. Mintha egyéb teendőjük nem is lenne! Különbön is ez a munka egészen fölösleges is, mert ennek a végét soha sem érik el; mert a míg ők elkészitenék, nap-nap után nő a lemészároltaknak száma. A helyett, hogy erélyes lépésekkel a szegény nép segítségére sietnének az elvesztettek ¹⁾ névjegyzékének összeállításával foglalkoznak, hogy talán később elmondhassák ezt: azoknak száma csak ennyire rug. — Requiescant in pace.

¹⁾ Umkommen: elveszni, életét elveszíteni (erőszakos halállal).

De mit tehetünk? A kegyetlen orosz politika követeli ezt így. Valóban ez a cselekvésmód igen szomorító. Miután Európa nagyhatalmasságai a hön-ohajtott engedélyt, hogy a Dardanellákon átmelessenek, megkapták, ott pihennek a Bosporus szép kikötőjében, mintha már több tennivaló ne lenne és egyidejűleg a török kormány tovább játszódjá ördögi szerepét; mivel az örmények kiirtására vonatkozó parancsait megújítja és gondoskodik arról, hogy azok buzgóan végre is hajtassanak. Így nevezi ki a beteg ember az éjszaki medve oltalma alatt Európa nagyhatalmait, a mennyiben ő naponként tanúja azok tehetetlenségének, ő pedig neki bátorodik, hogy tovább folytassa borzasztó mesterségét. Talán végre Európa felébred és az orosz politikának egész Európára káros és szégyenletes vezetését lerázza; de addig ki is irtanak egy reményteljes, keresztény nemzetet is!

Joggal sóhajtanak fel tehát az örmények és óhajtva várják az európai beleelegyedés napját, mely fenyegetődéssel és tehetetlenségével a szegény nép helyzetén nemcsak nem igazított, de sőt rontott. Lehet tehát következtetést vonni, hogy a büntetlenül elkövetett kegyetlenségekért a legnagyobb vád az európai politikát éri; mert egy büntetlenül maradt bűntény alkalmat nyújt új bűntény elkövetésére. Így pusztul el egy reményteljes, régi, keresztény nép, miután létét évezredek át megvédte a nagy (!) XIX. század végén a nélkül, hogy mívelt, keresztény európai testvéreitől hathatós segílyt remélhetne. Így zárul be tehát ez a század Európa homlokán rút bélyeggel. . . És ez az utókorra nézve — jellemző.

SZONGOTT KRISTÓF.

AZ „ARMENIA.“ *)

A január havi „Armeniának,“ a magyar örménység e derék folyóiratának az nyujt kiváló érdeket, hogy egy jelszó megvalósítására való törekvést árul el. E jelszó: elismerést jeleseinknek! Mert jeleseink vannak, de az elismerés kinyilvánítására eszköz még nem volt. Nevezetesebb magyar örményeink megkapják az elismerést, a hála koszorúját más úton is, de ez az út nem vezetett az örménység közé oly egyenesen, mint az „Armenia,“ mely első sorban az örmények számára készül.

Az a két férfiú is, a kiknek az „Armenia“ januári füzeté szentelve van, részesült kitüntetésekben már eddig, hiszen mindkettő nem egészen jelentéktelen állást foglal el a magyar közéletben; de érdemeik teljes méltatása, nemes alakjuk hű kidomborításával most találkozik először az érdeklődő közönség.

G a j z á g ó S a l a m o n az egyik, kiről az „Armenia“ rokonszenves hangon elmond egyet-mást.

A magyar királyi állami számvevőszék nagyérdemű elnökéről ki nem hallott volna? Ismeri őt e téren mindenki, a magyar közélet iránt érdeklődők közül. De az a derék czikk, melyre a szerkesztő méltán büszke lehet, nemcsak mint ilyent állítja elének őt. Visszavezet bennünket a tiszteletre méltó férfiú ifjú éveibe, midőn Sali B a n k név alatt a költészet derült világában megirt szép dolgozatait, pályanyertes szomorújátékát, s egyéb költői műveit, melyek felett ma már napirendre tértek ugyan, de akkor figyelemre méltó alkotások voltak. Így minden oldalról tárgyalva állítja elének Szongott Kristóf, Simay Gerpely-t is, az erdélyi örménységnek mai nap is legnagyobb diszét, ki mint országos képviselő, Szamosújvár polgármestere, törvényszéki elnök, egyházi főgondnok szerzett elévülhetetlen érdemeket magának.

* Ezt a szépen irt tárczacikket, mit dr. Esztegár László ezelőtt tizenöt évvel (1889-ben) irt, a „Fővárosi Lapok“-ból vesszük át; az átvétel abból az alkalomból történik, hogy egyik legtekintélyesebb munkatársunk, a hazai örménység büszkesége: Simay Gergely, 1903, augusztus havában lépte át hasznos, munkás életének nyolczvanadik évét. Szerk.

A sorok, melyek e kitünő embernek vannak szentelve, telve őszinte lelkesedéssel, talán a legszebbek, miket azon tollból olvastunk.

Igen praktikus gondolat volt lenyomatni Simay Gergelynek azon beszédét, melyet 1868. évi deczember 1-én a képviselőházban Erdély és Magyarország egyesítésének részletes szabályozásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor tartott. A beszéd az örmény katolikus egyház ügyében volt tartva; de eltekintve történeti jelentőségétől, mint szónoki mű is egyike a legsikerültebbeknek.

Hogy tisztába jöjjünk azzal is, hogy miért került e két férfiú egyszerre tárgyalás alá, megemlítem, hogy Szamosújvár városát a koronázási (1867.) országgyűlésen ők képviselték. A magasztos aktushoz méltó emberek.

Ez emelkedett sorok után egy vallás-történeti dolgozatot közlök az „Armenia“ dr. Molnár Antaltól „Keresztelő szent János az örmény egyházban“ cím alatt s részletesen fejtegeti a címből kiolvasható témát. Jól esik, mikor látjuk, hogy mily apolékos dolgokkal is foglalkoznak az „Armenia“ dolgozótársai.

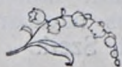
A szépirodalmat egy időszerű dolgozat képviseli, melyet Sz. K. fordított le örményből „Ujév“ címet visel, de a gomba módra szaporodó alkalmi efemer hatású termékek sorából kiemeli a szép stíluson kívül az a mély erkölcsi eszme, hogy a ki jót tesz, az halhatatlan.

A vallásos elem is helyet foglal magában e dolgozatban; de az örmény költői alkotásoknak egyik eleme a vallás, mely azonban kellő arányban fordul elő az egyes művekben. E szépirodalmi szemelvények igen becses részét képezik a folyóiratnak.

Márkovich Jakab az örmény történelem tárgyalásában halad tovább s ezúttal II. Tigranról szól az ő szokott modorában.

Az apró közlések, irodalmi, művészeti s közgazdasági rovatok fejezik be a füzetet, melylyel harmadik évébe lép egy hosszú életre méltó folyóirat.

EPSZILON.

SZONGOTT KRISTÓFHOZ.

Kedves Barátom! E dalsokrot
Fogadd el tőlem szívesen,
Tanárságodnak negyven éves
Ünnepélyére kötöttem.
Nem szedtem én e kis csokorhoz
Szinpompázó virágokat,
Csak szívem igaz érzelmiből
Gyűjtöttem össze azokat.

Habár a színes szép virágok
Gyönyört nyújtanak a szemnek,
De szinpompájuk csak külsőség,
Ha illatot nem lehelnek.
Az én virágaim szerények,
De soha nem hervadnak el . . .
Illatuknak az édességét
Te érezzed a lelkeddel:

A ki az ifju nemzedéket
Jóra, hasznosra oktatja,
Am annak az öntudatban van
Fáradságáért jutalma!
Negyven éven át működtél Te
Szép, de küzdelmes pályádon;
Sok olyan nyert Tőled oktatást,
Kikre büszke lehet e hon! . . .

Igaz vallásosság a lelket
A salaktól megtisztítja
És szeretetet éleszt benne:
Jótekonyságra buzdítja.
Vallásosság és jótekonyság,
Ezek legszebb erényeid.
Áldoztál jó és szent célokra,
Azért, hogy Istent dicsőítsd.

Fáradhatlan munkálkodásra
Nem haszon vagy dicsvágy sarkalt,
Páratlan, igaz fajszeretet
Adta kezedbe a tollat.
Eloszlattad a sötét homályt,
Mely nemzeted multját fedte,
A hervadhatlan babérfüzért,
Számodra ez megszerezte! . . .

Kedves Barátom figyeltél-e
Erre a kis dalsokorra?
Ha igen, úgy vedd jó néven,
A miket ez neked monda.
Üdvözöllek derék férfiu!
— Így szól ez a dalsokor még —
Adja Isten, hogy becses életed,
Még igen hosszúra nyuljék!

Hogy még sokáig gyakorolhasd:
A nemest, jót és hasznosat,
Hogy örökbecsű munkáiddal
Gazdagítsd az irodalmat!
Övjon meg bánattól Isten,
Tartsa meg munkakedvedet
S bűd és örömd osztályosát:
Kedves, jó feleségedet!

KRITSA KLÁRA.

A BÉKE-KONGRESSZUS ÉS AZ ÖRMÉNY KÉRDÉS.

A nemzetközi béke-kongresszus, mely a mult 1903. évben Franciaország Ruen városában gyűlt össze, szept. 23-án tartott ülésén tűzte napirendre az örmény kérdést. A „Pro Armenia“ című francia lap szerkesztője: Pier Khijar (Pierre Quillard), ki az örmény kérdés megvizsgálására kiküldött bizottságnak előadója volt, említést tett az 1894—1896-ban történt mészárlásokról. Ezek a

mészárlások Francia-, Angol- és Oroszország közbenjárására megszűntek ugyan; de a szomorú ügynek, mely az örményeket, habár lassúbb menetben, meg akarja semmisíteni, folytatása van.

Az örmény kérdést csak a következő három módon lehetne megoldani, mondja Quillard. Vagy engedni kell azt, hogy a török barbár módon semmisítse meg a török-örménységet, mert akkor velök együtt vége van a kérdésnek is; vagy elnézni, hogy az orosz foglalja el Török-Örményországot is és ezt csatolja országához; vagy a megoldás legjobb módja az lenne, ha végrehajtanák a berlini kongresszus 61. cikkelyét, mely reformokat és a hatalmasságok felügyeletét követeli. És a megoldás ezen harmadik módja ki is vihető; mert Európa közvéleménye evvel a dologgal már tisztában van és jönni fog olyan idő, midőn a művelt népek nem fogják összedugott kézzel nézni ezeket a mészárlásokat . . .

A kongresszus, mely ezt az érdekes előadást nagy tetszéssel hallgatta, egyhangúlag elfogadta előadónak következő határozati javaslatát:

A béke kongresszus ismétli a 9., 10., és 11-dik kongresszus folyama alatt kifejezett ohajtásait és dicsérettel emlékezik meg Francia-, Angol- és Oroszország azon elhatározásáról, mely a konzulok számát Örményországban megszorította; de ez az intézkedés az örményeknek tömeges mészárlását bizonyos mértékben képes megakadályozni, de nem a lassú menetben történő megsemmisítést is.

Továbbá meggyőződve arról, hogy az örményeknek ígért reformokat, melyekért szavatosságot vállaltak a hatalmak, lehet megvalósítani Törökország territorialis integritásának legkisebb megsértése nélkül és hogy a török népnek haszna követeli azt, hogy ezen reformok végrehajtásához ők maguk is nyujtsanak segédkezet.

Szem előtt tartva végre a berlini kongresszus 61. cikkelyét, melylyel Európa kötelezettséget vállalt magára arról, hogy gondoskodik az örmény élet- és vagyonbiztonságáról: mondja ki a kongresszus, hogy Európa tisztessége és az emberiség jóléte követelik azt, hogy az

említett cikkely rendszeren és teljesen végrehajtassék s hogy felszólítást intéz a kormányokhoz, melyben arra kéri őket, hogy azok az 1895. évi emlékirat értelmében hassanak oda, hogy a török-örményországi szomorú állapotnak, mely az általános békének csak kárára van, — vége szakadjon . . .

SZ. K.

ÜDVÖZLŐ LEVELEK ÉS NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

A véghetetlen jóságú Ég megengedte nekem azt, hogy a tanárság terén eltölthessek negyven évet (1863—1903). Ebből az alkalomból több üdvözlő levelet is kaptam. A sok közül itt hármát közre is adok.

Kezdem a sort Kolozsvár város érdemekben gazdag polgármesterének szép levelével. (Szerk.)

I.

Kedves Professor Ur!

Fogadja hálás köszönetem kifejezését azért a kitüntető szivességért, hogy Szamosújvár monographiája című nagyérdekű munkáját nekem, szerető tanítványának megküldötte.

Gyermekkoromnak örökké feledhetlen, kedves emlékei kötnek e városhoz és nem tudok ifjuságomra gondolni a nélkül, hogy ne jussanak eszembe szerető tanáraim, kiknek gondos tanításáért és azért a szeretetteljes bánásmódért, melylyel tanuló koromban elhalmoztak, örök hála-ra vagyok kötelezve.

Ön is egyike azoknak kedves professor ur, kik életem felejthetlen tanuló-éveit kellemessé tenni segítettek.

Örök hála és köszönet érte.

Kiváló tiszteletem kifejezése mellett maradtam

Kolozsvár, 1903. decz. 17.

szerető és hálás tanítványa

Szvacsina Géza.

II.

Kedves Szerkesztő Úr!

Tanárságának negyvenedik évfordulója alkalmából fogadja szivem mélyéből eredő üdvkivánatomat. Éltesse a Mindenható számos éveig, hogy még sok derék polgárt nevelhessen a hazának s még több értékes művel ajándékozhassa meg a magyar nemzetet.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1903. decz. 14.

Kritsa Róza.

III.

Mélyen tisztelt tekintetes Tanár Ur!

Az „Armenia“ folyó havi (december) füzetéből örömmel értesültem arról, hogy tekintetes Tanár úr ez évben tanári működésének 40 éves évfordulóját éri meg.

Mint azon tanítványainak egyike, ki szerencsés voltam négy éven át oktatásaiban részesülni, a hálátlanság szemrehányása nélkül nem tehettem volna azt, hogy e nevezetes évforduló alkalmából őszinte szivből jövő szerencsekivánataimnak, mélyen tisztelt Tanár úrral szemben, kifejezést én is ne adjak.

Kivánom tehát, hogy a mindenható, jó Isten, a ki megengedte azt, hogy a valóban nehéz, a tanügy terén eltöltött 40 évi szolgálat közben ily ritka évfordulót érjen, mélyen tisztelt, tekintetes Tanár urat még igen-igen sok éven át teljes testi és szellemi erőben, megelégedten és boldogan éltesse nemcsak azért, hogy az ily rögzös pályán elért sikerei után a méltán megérdemlett nyugalom zavartalan örömeit hosszú ideig élvezhesse; de azért is, hogy eddig szerzett elévülhetlen érdemeihez még több méltó babért fűzve, örmény nemzetiségünk élő büszkesége gyanánt igen-igen sokáig tisztelhessük és ünnepelhessük.

Beszterczen, 1903. évi decz. hó 3-án

kiváló tisztelettel:

Eránosz Ferencz

vármegyei főszámvevő.

Mindazon mélyen tisztelt munkatársaimnak, barátainak és volt tanítványaimnak, kik a mondott kínálkozó alkalommal levélben üdvözöltek engemet, elfoglaltatásom miatt nem válaszolhatok írásban; azért fogadják szives megemlékezésükért ezen az úton kifejezett hálás köszönetemet. — Szálljon mindnyájokra Istennek bőséges áldása!

Áldassék Istennek szent neve! Éljen a magyar Király! Éljen a haza!

SZONGOTT KRISTÓF.

SZABAD KIR. ERZSÉBETVÁROS KÉPVISELŐ-TESTÜLETÉNEK KEGYÚRI JOGAI ÉS KÖTELMEI.

— Á ved ik Lukács hasonló című füzetéből. —

Előbb keletkezett Luther és Kálvin hitujításainál a helyi latin szert. róm. kath. templom, melynek alapkövét Apafi Lénárd 1503-ban tette le, de örököse nem lévén, az ebesfalvi birtok a fogarasi várkapitányra, a helvét hitű Apafi Istvánra szállott át. Minthogy pedig ezen kornak uralkodó jelszava volt: „Cuius regio, illius est religio“, ezen elv szerint a földes-úr változása folytán a birtok, vagyis a templom és paplak kath. jellege is változott, s a reform. egyházközség vette át azokat. Pap Samú reform. lelkésznek még Apaffi fejedelem hagyományozott birtokterületet, de ezt Pap Samú örökösei saját sükségeik fedezésére Zakariás János örmény kereskedőnek 300 frton még 1738, január 30-án elzálogosították, — s miután az örökösök a hitelező követelésének eleget nem tettek: Mária Terézia királynétől e kincstári birtokot még 1000 Rft. ráfizetése mellett visszaválthatlanul Zakariás János, mint első nemes birtokos megvette (L. Zakariás nemeslevelét 1750. május 4-éről).

Ezen adat világosan jelzi, hogy Apafi nem az egyháznak, hanem Pap Samú személyének adományozta a nevezett birtokot, mert különben az örökösök arról nem

rendelkezhetek volna, ezt mint egyházi vagyont sem elzálogosítani, annál kevésbbé eladni nem állott volna jogukban.

Az Apafi család kihaltával az ebesfalvi uradalom a kincstár tulajdonába ment át; s ekkor történt, hogy az Apafi, vagyis a kincstári javak teljhatalmú gondnoka Szendrei János a történelmi emlékek iránti kegyelethől 1727-ben a templomot a kath. egyház részére katonai erővel visszafoglalta, s így midőn 1758-ban az örmények Ebesfalva egész területét „visszavonhatlanul“ megvásárolták, már 1727-ben, tehát 31 évvel előbb — hogysen az örmények Ebesfalva földes-úrai lettek — a katolikus egyházhoz jogilag tartozó templom, papilak s földbirtokok, mely utobbiak az oláh patakon túl, a mostani Ebesfalván léteztek, a róm. kath. egyház eredeti birtokosának kezére visszaszállottak. A róm. kath. egyház birtokai soha más egyház tulajdonába nem jutottak, hanem a gyulafehérvári káptalannal kötött szerződés folytán Erzsébetváros közönsége területébe ékeltek; nem kapták e birtokot sem az örmény, sem a görög kath. egyház; mert az örmény egyháznak csak Kábdebó János plébános hagyatékából jutott az úgynevezett „canonica portio“, a görög kath. egyház már akkor megfelelőleg dotálva volt s mint adataink tanúsítják még Apafi Gergely idejében betelepített oláh- és cigány-zsellérek, mint a görög egyház hivei, teljesítették a zsellérmunkát s így világos, hogy a görög kath. egyház sem kapott az örmény közönségtől lelkészi illetménybe földbirtokot.

Az igaz, hogy a nagyszebeni országgyűlésen a Bethlen család óvást emelt Ebesfalva eladása ellen, de később a bölcs királyné Mária Terézia intézkedése folytán a differentia békés kiegyenlítést nyert s jelesen Szolnok-Doboka megyében új birtoktestnek lett földesura.

E történelmi levezetés bizonyítja, hogy az örmények saját pénzükön vásárolták meg Ebesfalvát úgy egyesek, mint az örmény közönség.

Már b. Antalfy erdélyi püspöknek 1725. július 20-én kelt templomszentelési okmánya arról bizonyít, hogy az első örm. kath. vagy a jelenlegi ó-templom a városi kö-

sönség vagyonából emeltetvén, Gr. Kornis Zsigmond erdélyi kormányzó jelenlétében felszenteltetett s ugyanakkor a közönség kegyúri joga elismerve lett.

Gr. Batthányi püspök 1781. nov. 1-én kelt látogatási okiratában megjegyzi: „Ezen egyház fölötti kegyúri jogot — melynél fogva a város kijelölési joggal bir — a kegyes emlékü Mária Teréziának kiváltságlevele alapján igényli.“

Mártonfy József püspök 1806. decz. 1-éről kelt látogatási okmányában e szavak foglaltatnak: „A mi az egyház és szolgálai járandóságait illeti, azok a kegyúri jog alapján a városi közpénztárból fizetendők.“

Erzsébetváros kegyúri kötelezettségeinek gyászos lapját képezi Rudnay püspök alatt 1818. évről keltezett látogatási okmány, melyben főpásztorilag inti a püspök, hogy a kegyúrnak kötelmeit elhanyagolnia nem szabad: „Az egyházi jogi határozatok, hazai törvények s királyi kegyes rendeleteknek ily megvetését, az örmény vallásosságnak és dicsőségnek ily szégyenét az egyébként jólrendezett várostól — melynek kegyúri jogát a boldogult emlékü Mária Terézia adományozta, s melynek jól kell ismernie azon elvet, hogy a kegyurat illeti az adományozás, építés és alaptétel — nem vártuk.“

Annál örvedetesebben hangzik Kovács Miklós püspöknek 1831. szept. 1-én kelt látogatási okmányának azon megjegyzése: „Az egyháznak külső fedélzetét a kegyúri közönség szorgalmasan gondozza. A kegyúri jog gyakorlása a plébános kijelölésében áll, a kit a püspöki hivatalnak ajánlott három személy közül — a püspök kinevez. — Az ezen joggal összefüggő kötelezettségeket a kegyúr hiven betölti a templom-épületének fentartása által, de nem a plébániai ház gondozása tekintetében, melynek állapota habár nem tökéletes, inkább csak türhető.“

Söt Kovács Miklós püspök 1850. máj. 22-én kelt leiratában határozott szavakban felhívja a városi közönséget, hogy: „A város által választott s pátronátussal ellátott lelkészről gondoskodni kötelességévé tétetik“, miután mint Porubszky egyháztanában megjegyzi: „Az egyházi hivatalnak természeténél fogva mindig fenn kell maradnia.“

A felhozott királyi kiváltságlevelek s püspöki látogatási okmányok bizonyítják, hogy a kegyúri jog az örmény kath. templomot s lelkészét illetőleg Erzsébetváros közönségét illette; Erzsébetváros kegyúri jogát önmaga is elismerte, midőn a városi tanács és esküdt közönség 1818. május 18-án Rudnay püspökhöz ezeket írja: „Pátronátusi jussunknak fentartása tekintetében Excellentiád kegyes színe elé járulunk.“ E kegyúri jogot és kötelezettséget, mint az örmény egyház történelmi adatai bizonyítják, folyton gyakorolta; elkezdve azon időtől, midőn 1734-ben Dániel Mihályt az első plébánost megválasztotta, egész mostanig; ő építette az ó-templomot s azt 1730. ápril 11-én kelt határozatnál fogva mindig reperálta. (L. a fehér táblás jegyzőkönyvet).

3. §. A kegyúri jogból folyó kötelezettségek, a melyeket Erzsébetváros közönsége a megvásárolt kincstári birtokhoz kötött királyi rendelkezés folytán önmagára vont, az örmény és róm. kath. egyházakra vonatkozólag a következőkben állanak.

Midőn a mostani ó-templom a hivek befogadására elégtelenné s a víz-ár romboló behatása következtében veszélyessé vált, egy új örmény kath. nagytemplom építését határozta el, s mikor pénzbeli ereje elfogyott, Erzsébetváros templomépitő közönsége az egyházi társulatok pénztáraihoz fordult segélyért. Már Kastal általános helynöknek 1740. aug. 12-én kelt látogatási okmánya szt. Anna, Világosító-Szt.-Gergely és Szentháromság társulatát említi, mint létezöket külön-külön pénztárral, sőt a Szentháromság társulata 1500 Rf. tőkéjét a város már ekkor használta oly kötelezettséggel, hogy a társulat szabályai szerint a templom belszükségleteiről is gondoskodni tartozott. Később a társulatok száma kilenczre emelkedett s ezen társulatok pénztáraiból vett fel a városi közönség 6000 Rf. oly feltétel alatt, hogy ezentúl az egyház belszükségletei fedezésére ez összeg után „fixum“ czím alatt megfelelő kamatot fizetend az örmény egyház pénztárába.

E kamat-összeg időnként változott 1831-ig 6000 Rf. után 300 Rf. járult; ezen idő után kormányzékai rendeletből 375 Rf. kamat volt az évi járulék; a mi osztrák értékben 157 frt. 50 krnak felel meg.

Az örmény kath. lelkészek javadalmaztatásáról a közetkező áttekintést adjuk.

A lelkészek kezdetben a nép adományaiából éltek; a stóla ezen nemének arányos felosztásáról elvi intézkedést találunk Roska István stanislauai általános helynök s apostoli visitator 1729. évi november 13-án kelt rendeletében. 1757-ben már a városi biróval egyenrangú fizetésben vagyis 100 Rftban részesült Dániel Mihály plébános. A lelkészi fizetésnek rendszeres megállapítása az 1787. márczius 27-én kelt királyi leirat kapcsán 1795. márcz. 3-án nyert megoldást, midőn az illetékes két tényező a városi közönség és gr. Battyáni erdélyi püspök közt szerződés jött létre, melynek szavai ezek: „Nehogy a klerus kárára valamikor jövedelme megrövidítettessék, hanem, hogy mindig biztosítva legyen“; ez okból a püspök megerősíti az 1794. szept. 1. egyakarattal hozott közgyűlés ama határozatát, hogy: „Jövőben a plébános és káplánjainak azon fizetés, mely az előbbi években is az örmény klerusnak járult 850 frt. s ezenkívül „tiszteletdíj“ czímen 120 frt. a közpénztárból visszavonhatatlanul fizetessék;“ azonban a városi közönségtől canonica porciót, vagyis lelkészi illetménybe földbirtokot a lelkész sohasem kapott, miről nemcsak az 1820. évi február 1-én kelt kimutatás, hanem Kábdebó János plébánosnak a Guberniumhoz intézett felirata is tanuskodik „ne quiden palmulam terrae arabilem possideo.“

Az 1830. augusztus 2-án 8257. sz. alatt kelt kormányszéki rendelet a plébános 300 frt. fizetését 313 frt. 20 krra ezüstpénzben állapítja meg s megrendeli, hogy a városi közönség 1826. május 1-től kezdve köteles e fel-emelt összeget fizetni, valamint 1832. július 14-ről kelt kormányszéki rendeletnél fogva szintén 1826. május 12-től számítva a visszamaradt 100 frtot ezüstpénzben. Az ötvenes év javított a helyzeten és a lelkész fizetését 630 frtra emelte, mely a közgyűlésnek 1863. évi 4. számu határozata és Ő Felségének 1863. október 27-én kelt leirata következtében 700 frtra kiegészített s e fizetés mellett választatott meg 1878-ban a jelenlegi plébános s lett hivatalába beigtatva. „Canonica porciót“

vagyis lelkészi földbirtok-illetményt, jóllehet azt az 1781. augusztus 9-ről kelt kormányrendelet s e században újabb kanczelláriai leiratok sürgették, a lelkész még sem nyert a várostól; a mivel jelenleg bír, azt a plébános 1847. márczius 23-án vásárolta a Kábdebó János 1400 frtnyi hagyományából a helyi mechithárista szerzet ingatlanai közül.

A segédlelkészek kezdetben e stoláris illetményekből tartották fenn magukat; de már az 1825. július 20-án kelt guberniumi rendelet a három káplán fizetését 375 frtban, — s beszámítva a 100 frt. drágasági pótlékot is, 475 frtban állapította meg.

Az 1848. év e várost anyagilag is elsodorta annyira, hogy fizetéképtelenné vált, miért is az 1850. május 21-én kelt püspöki rendelet meghagyja, hogy: „A városi közönség meghívott lelkészeit az ő tulajdonából, még pedig a hol a közönség javai nem elégségesek, minden egyes tagra vetendő rovatál útján gyűjtendő összegből megtartani köteleztetik; az erzsébetvárosi tanácsnak pedig különösen kötelességévé tétetik, hogy az örmény papság alapos követelésére nézve, mennyiben az allodialis cassa állapotja annak kifizetésére jelenleg is tehetetlen lenne, e megírt utasítás szerint elrendelendő rovatál útján kielégíttessék; mert a meglevő 3 káplányok közül egy sem tolatott általam a megye, illetőleg a város nyakára, hanem a a város által kéretelt és pátronátussal elláttatott mindenik, tartozik a város most ellátásukról gondoskodni.“

A segédlelkészek hármias száma akkor redukáltatott, midőn Csiki Imrét a püspök 1851-ben a latin szert. egyház helyettes lelkészévé kinevezte; ekkor a 262 frt. 50 kr. fizetés Rátz Mihály és Kábdebó János segédlelkészek közt oszlott meg. Rátz elhalálózása után 1863. febr. 4-től kezdve, a kápláni fizetés 300 frtra emelkedett s 1890. szept. 16-án kelt 60. számú közgyűlési határozat a kápláni és hitoktatói állást egyesítvén ma a segédlelkészi 300 frt. — és ezenfelül a Rafael Sándor hagyományából 52 frt 50 kr. hitoktatói fizetésből áll a segédlelkész dotálása.

Az örmény kath. egyház kántora fizetésének első adatait az 1831. évi püspöki látogatási okmány tartotta fenn.

1828-ig a kántor, ki egyszersmind az orgonát is kezelte, a várostól 116 frt. 40 krt. és 6 öl tüzifát kapott, a többi fizetése az egyházi pénztárból járult. A második, vagyis a segédkántor a városi közpénztárból évenként 55 Rf. és az egyháztól is külön fizetésben részesült.

A sekrestyésnek a városi pénztár évenként 60 Rf. adott. Azonban az 1862. augusztus 18-án tartott egyház-községi gyűlés az összes járandóságot a városi közönség beleegyezése folytán két személy közt rendelte felosztatni; ennek következtében az 1862 1018. sz. püspöki rendelés, — illetőleg megerősítés folytán az orgonista-kántor a városi pénztárból 168 frtot, az alkántor és sekrestyés 84 frtot és 3—3 fél öl tüzifát élvez; az egyházi pénztárak a főkántor fizetéséhez évenként a stólán és tisztességes lakáson kívül jelenleg 132 frttal, az alkántor fizetéséhez hasonlólag lakás és stóla illetéken kívül 186 frttal járulnak.

A harangozót a városi közpénztár már az 1831 évi püspöki látogatás tanusága szerint évi 60 Rfttal dotálta, mely a mai pénzviszonyok szerint 63 frt. o. értéknek felel meg.

Ezekben a kegyúri jognak a városi közpénztárból járuló készpénzbeli kötelmeit bemutattuk, s így az örm. kath. temető-ügy tulajdonképen nem tartoznék az emlékirat keretébe, de minthogy 1887. év óta nem egyszer kellett e temető jellegét, az úgynevezett közös temető ellen védelmezni; ez okból az igazság felderítésének egyetlen eszközét, a történelmi multat itt sem mellőzhetjük.

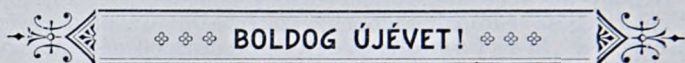
E város örmény lakóinak első temetkezési helye az ó-templom körüli tér volt; de 1781-ben e kis terület a lakosság nagy száma miatt elegendő nem volt úgy annyira, hogy két—három hullát is kellett kivenni egy sírból. Ezen eset idézte elő, hogy az örmények már 1781-ben külön temetőhelyet nyertek a jelenlegi sírkertben s ez e

század elejéig kizárólag az örmény katolikusok temetkezési helye volt, mint ezt Korbuly latin szert. plébánosnak, a latin egyház kerítésében levő sírköve igazolja; később a kath. vallás iránti közérzületnél fogva a latin szert. katolikusoknak is helyet engedtek s csak is ezen értelemben nevezhető közös temetőnek. Midőn e sírkert az örmény egyház birtokába jutott, sövény-házat is épített, melyet a városi közönség nemrég köépülettel cserélt fel. Ezen örház lakóját az örm. kath. plébános a városi polgármesterrel együttesen helyezte oda; századon át mindig a plébánost illette a temető fölötti rendelkezés, ő jelölte ki a keresztesetlen kisdedek, öngyilkosok, valamint azoknak helyét is, kiknek vallása ismeretlen maradt, őt illette a haszonbér, a miről nemcsak a most is életben levők tanuskodnak, hanem az örm. kath. egyházközség és városi közönség jegyzőkönyvei is.

Ugyanis az 1809. nov. 16-án tartott hitközségi gyűlés kimondja: „hogy a Communitás tartozik a reparációját conserválni, semmi jussa nem lévén a fűhöz, mely ezentúl illetni fogja a fungens parochust. 1844. február 15-én az egyházközség kérést intéz a pártoló közönséghez, hogy „a kerteléseket megigazíttatni s a szomszéd telket a temetőhöz csatolás végett, megvenni s megyénknek általadni méltóztassék.“ 1844. márczius 1-én tartott közgyűlés a kertelés kiigazítását elrendelte, de a temető nagyobbítását nem találta szükségesnek. Ha mind e mellett a temető a városi közönség nevére lett betelekkönyvezve, mi kiigazítandó. (L. belügyminiszteri 1890/6783. sz. rend.) ennek oka abban keresendő, hogy az 1877/50. sz. püspöki körrendelet ideje előtt a városi képviselőtestület képezte az egyházközséget kizárólag s így az egyház a városi képviselőlet határozásaiban, közös eljárásában méltán megbizott; nem történt felszólalás, tiltakozás egyházi részről azon okból, mert a város a sírkert körüli reparacionális kötelmeket teljesítette. A temető haszonbérét az örm. kath. plébános részéről, valamint a városi hatósággal a közös felügyeleti jogot ezek után elvitatni, vagy attól az illetékes lelkészt megfosztani, a kártérítés következményeit vonná maga után.

Hasonló kötelezettséget vállalt magára Erzsébetváros közönsége a szegények házára vonatkozólag, midőn 1862. márcz. 21-én az örmény egyházzal kötött szerződésében nemcsak a plébániai lak, hanem a szegények házának is minden időben való reparáltatására magát kötelezte.

ÁVEDIK LUKÁCS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Örmények a parlament elnöki székében. Gajzágó Salamon, a magyar képviselőház alelnöke. — Jakabffy Imre, a magyar képviselőház alelnöke. — Szilágyi Dezső (elnök): a ki anyai részről az örmény Lukács-családnak is kiváló tagja volt. — Ábrahámovitz Dávid, az osztrák képviselőház alelnöke. Megjegyezzük, hogy Ábrahámovitz Bécsben és Szilágyi Budapesten (tehát a monarchia két felében) éppen egyidejűleg elnökösködtek.

A bulgáriai örmények létszáma. A bulgár statisztikai hivatal most tette közzé az 1900. év végén tartott népszámlálás eredményét, mely szerint az ország 3,744,283 lélekszámot kitevő lakosságából anyanyelv szerint 13.926-ot tesz az örménység, mint nemzetiség. Felekezet szerint az örménykeletiek, illetve gregoriánusok száma 10.809. Már most ha azt vesszük, hogy Bulgáriában az összes katolikusok száma 28.569-el van feltüntetve, melyből a bulgárookra esik 22.643, az olaszokra 1561, akkor a többi külföldi katolikusokra esnek 2448, míg a fenmaradt különbség u. m. 3117 adná az örmény-katolikusok létszámát, mert az örmény csak a legnagyobb kényszer alatt tér át más vallásra. Érdekes, hogy az összesen 4524-et számláló protestánsok közül 2537 bulgár anyanyelvű, míg a többi a magyar, osztrák, francia és német alattvalókra esik. Irni és olvasni tud az örmények 53,5, a zsidók 47,5, a görögök 33,5, a bulgárok 28, a románok 13 százaléka. Utánuk a törökök következnek 7,5, a tatárok 4,5 és a cigányok 3 százalékkal. Az egész ország bulgár anyanyelvű lakossága 2,887,886, a külföldiek közül legtöbb a török alattvaló (27.682), második helyen áll a görög (7544), harmadik sorban pedig a magyar és osztrák (6456).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Tudákos bírálat az örmény irodalomról. Egy magyar folyóirat: névszerint a „Magyar Közélet“ igényelheti egyedül a herosi

cselekedet herosztratesi dicsőségét, hogy egy bíráló alá vett irodalmi kérdésben való feneketlen tájékozatlansága daczára, eléggé jogosulatlan ambícióját, az örmény nemzeti irodalom, s ennek forrása: az örmény nemzeti szellem rögtön bírósági kivégzésének nyilvános végrehajtásába helyezte; azon kétségkívül merész, de egyúttal hatáskülső bomba elsütésével, miszerint az örmény irodalom termékei egy eszmével, egy gondolattal sem vitték előbbre a fejlődés útján az emberiséget. . . .

Nehogy azt vélje ezen eszmeszegény támadás jeles intézője, hogy mi az egész európai sajtóban, szerencsére osztatlan egyértelműséggel, a „Magyar Közélet“ vélekedése ellenére az úgynevezett „armenista“ szaktudósok egész tömege által (a kik örmény szempontból korántsem érdekeltek; mert idegenek) már régen eldöntött kérdés fölött, vele szemben talán eszmecserét óhajtunk kezdeményezni, sőt ellenkezőleg meghagyva őt továbbra is boldog képzelődésében, részünkről az általa netán félrevezetett gyöngébbek kiábrándítására csakis azt jegyezzük meg a jeles munkálatról:

„Ignos fallit, — notis est derisui!“.

A „Magyar Polgár“ az „Armenia“-ról. „A szamosújváriak e kedvelt magyar-örmény szemléje, mely tizenhetedik évfolyamát tapossa már, legutóbbi számában (1903. december) is annyi érdekes cikket és tudnivalót tár az érdekeltek elé, hogy teljesen megértjük a lap elterjedését és népszerűségét“ . . .

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Az alkohol. Az alkoholizmus ellen nálunk is megkezdődik a küzdelem. A társulat, mely ebből a célból alakult, elhatározta, hogy felolvasásokat rendez, melyeknek az lesz a célja, hogy az iszákosság kártékony voltát s romboló hatását bebizonyítsák. Különösen a munkás-osztályok számára akarnak ily felolvasásokat tartani. Áldja meg az Isten ezeknek a jó embereknek az igyekezetét! Nincs az emberiségnek kárhatosabb méré a pálinkánál. Nemcsak a testet öli meg, de a lelket is. Generációkat tesz tönkre, az apák bűneit megboszulja a gyermekekben, megfosztja a szervezetet az ellentálló képességétől, előkészíti a testet minden betegség befogadására. A mellett megöli az erkölcsi felfogás tisztaságát. Szétrombolja a családi életet. Meglazitja a házasság élet szent kötelékeit. Kioltja a gyermekekben a szülők iránti tiszteletet. A bűnöknek pedig valóságos kerítője. Hálát érdemel, a ki csak egy embert is megment az iszákosságtól. (Hoitsy Pál).

Szarvasmarhatenyésztés Erdélyben. Désről ezeket írják a „Magyar Polgárnak“: Szamosújvár folyamodott Szolnok-Doboka vármegye törvényhatóságához, hogy a piros-tarka szarvasmarhák tenyésztése, tovább szaporítása lehetővé tétessék. A kérdés a szolnok-dobokai mezőgazdasági bizottságban vitát keltett. A vita

annyiban érdekes, mert az itteni határozat egész Erdély szarvasmarhatenyésztésére irányadó, a hol a két tenyésziránynak: a magyar fajtának és a piros-tarkának valóságos pártja van. Szemmáry József előadó szerint Szamosújvár kérésének a teljesítése első lépés volna arra, hogy az egész vármegye átmenjen a tarka szarvasmarha-tenyészítésre, mert kétségtelen, hogy az ő sikerük esetében, Szamosújvár példáját Dés városa, a magyarláposi, nagyilondai és a többi járások is követni fogják; már pedig ezt arra a népre, mely egyéb igás erő hiányában két tehénnel szokott és kénytelen szántogatni és fát hordani, óriási csapásnak tartaná, mert elvesztené a nép a világ legjobb igavonó marháját, mely után bőséges és folyton nagyobbodik a kereslet, mely folytonosan becsebb lesz, mely fajtának a fentartásáért a kormány is nagy áldozatokat hoz, mely fajtát a népnél, a tehénnel való szántásra szoruló kisgazdáknál nem pótolhatja semmiféle tarka marha. Csiki Elek állattenyésztési felügyelő a szamosújváriak kérését támogatja. Kornis Viktor gróf ellenzi a kérést, Voith Gergely szintén ellenző értelemben szólal fel. Dr. Torma Miklós alispán kifejti, hogy a szóban levő kérdést megbeszélés tárgyává tette Lestyánszky Sándor földművelésügyi miniszteri tanácsossal, a ki azt ajánlotta, hogy minden befolyást vessen latba a szürke-fehér marha fentartása érdekében. Mindezek után, a mik itt felhozattak, czélszerűnek látná annak kimondását, hogy a bizottság bármilyen formában kerülne is eléje, ne foglalkozzék többé a szarvasmarha tenyészkerület megváltoztatása ügyével, hanem a köztenyésztésben szigorúan ragaszkodjék az erdélyi magyar fajta tenyésztéséhez, sőt fel kellene irni a földművelésügyi miniszterhez, hogy semmiféle cím és ürügy alatt az erdélyi magyar fajtájú tenyészkerület kijátszását meg ne engedje. A bizottság ily értelemben határozott.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények Abhessiniában (Habesisztán). Ez a telep, melynek lakói Török-Örményországból költöztek ide, 56 lelket számlál. Mindnyájan elég jó módban élnek. Mivel az abessiniai örmények politikai denunciatiora nem vetemednek, valamint Menelik király, úgy kormánya is inkább biznak bennök, mint a többi települtekben és ezért nagyobb tiszteletben is részesülnek. Tervbe is vették, hogy némely politikai jelentőséggel bíró hivatalt az örményekre bizzanak... és így lassanként elsőrendű állásokra jutnak. Bányásztársaságot örmények alakítottak; a lőporgyár alapítása Therzeán Szárkisz nevű örmény kereskedőre bízott; a pénzüverő intézet felügyeletével pedig Baghdászárián Jakab udvari órás, ki tavál Memelik király megbízásából Európában járt és meg is szerezte a szükséges gépeket, — bízott meg. Az Ádis-Ababá-ban lakó örmények szép kiváltságot nyertek. Autonomiájuknál fogva nemcsak választott fejük képviseli az örmény telepet a kor-

mánynyal szemben, de a közöttük támadt egyenetlenségeket, kereskedelmi különbségeket is elegyengeti, eligazítja. Ez a kis örmény telep olvasó-egyletet is teremtett. Maga a kaszinó-épület is, mely Áznávorián Szárkisz örmény építész tervei szerint készült, szintén az örményeké. Az olvasó-terem számára nemcsak örmény, hanem más külföldi (angol, francia . . .) lapokat is jártnak. A könyvtár számára megrendelt könyvek közt van elég olyan könyv, mely a történelem, földrajz, közgazdaság stb. körébe vág . . .

Jávában meghalt Kurdsián örmény fényképész, ki az Ánii romokról készített gyönyörű fényképfelvételeivel Európában is oly tisztelt nevet vívott ki. (Ez a gyűjtemény állami gymnásiumunk muzeumának is egyik diszét képezi). Nagyon szép fényképeiért Hollandia királynéjától udvari fényképészi címet és királyi rendjelet kapott. Holland-Indiában az első fényképész, ki ilyen kitüntetésben részesült.

Egy derék egyházi személy halt el a múlt év szept. 6-án Londonban. Szukiász Baronián született 1831. decz. 9-én Brussában. Előbb Konstantinápolyban, később a velencei mechitharistáknál tanult. 1854-ben szenteltetett pappá. 1860-ban nagy munkához kezdett: gyűjteni kezdte a levéltárakban levő örmény kéziratokat. A párisi, londoni . . . és más levéltárakban muzeumokban 19 évet (1860—1879) töltött. Habár a „Brit muzeum“ és a párisi levéltár igazgatósága gondoskodott ellátásról, — a Londonban és Párisban lakó gazdag örmények sem vonták meg tőle segédkezéseket. Anti-Hászunista volt, azért Nárbej, Dsermágián és Ormániánnal együtt átmént a nem-egyesült örmények közé. 1880—1896-ig a manchesteri és 1896—1900-ig a párisi örmények papja volt. Legjelentékenyebb munkája ezt a címet viseli: Jegyzéke azon idegen nyelven írott művek- és cikkeknek, melyek örmény tárgyról vagy örményekről szólnak, kezdettől 1900-ig; de ennek csak első része jelent meg nyomtatásban. Még mennyi feldolgozatlan anyag, jegyzet, emlékirat lehetett kezei közt és ha valaki azokat gondozása alá nem veszi, elkallódnak. Nemcsak járatta „Armeniánkat“, de sőt lapunk szerkesztőjével levelezésben is állott Báronián.

A romániai örmény egyházak. A bukaresti örmény templomnak évi jövedelme 26.000 korona, a jassinak 20.000, a botusánnak 25.000, a romaninak 20.000 korona. (A Román városában levő örmény iskolának alaptőkéje 50.000 korona). A Foksánban levő templom 20.000 korona évi jövedelemmel bír. A többi templomoknak is elég szép jövedelmük van.

Husz új iskola. Egy Erivánban lakó gazdag tőkepezes örmény: Afrigián, Adérbádágán (Atropatene) különböző tájain husz örmény iskolát állít fel . . .

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS: SZONGOTT KRISTÓF. .

SZAMOSÚJVÁRT, TODORÁN ENDRE „AURORA“ KÖNYVNYOMDÁJA.